

INGLIZ HUQUQIY TILIDAGI GRAMMATIK JIHATLAR: ARXAIZMLAR, MODAL FE'LLAR, MURAKKAB SINTAKSIS

Murodullayev Abdulaziz Inatulla o'g'li

Samarqand davlat chet tillar instituti

2- bosqich magistranti.

Ilmiy rahbar: T. A. Bushuy

Filologiya fanlari doktori, professor.

Annotatsiya: Maqolada ingliz huquqiy tilidagi grammatik jihatlar: arxaizmlar, modal fe'llar, murakkab sintaksislar yoritildi.

Kalit so'zlar: ingliz tili, grammatik jihatlar, fe'l, passiv konstruktsiyalar, arxaik grammatik tuzilmalar.

Аннотация: В статье освещаются грамматические аспекты английского юридического языка: архаизмы, модальные глаголы, сложный синтаксис.

Ключевые слова: английский язык, грамматические аспекты, глагол, пассивные конструкции, архаичные грамматические структуры.

Abstract: The article highlights the grammatical aspects of the English legal language: archaisms, modal verbs, complex syntax.

Keywords: English, grammatical aspects, verb, passive constructions, archaic grammatical structures.

KIRISH

Ingliz huquqiy tili o'zining grammatik qurilishi bilan boshqa ingliz tilidagi funksional uslublardan tubdan farq qiladi. Bu tilda ishlatiladigan grammatik vositalar yuridik normalarni aniq, qat'iy va shubhasiz ifodalashga xizmat qiladi. Mazkur bo'limda ingliz huquqiy tilining grammatik xususiyatlari, xususan, modal fe'llar, passiv shakllar, arxaik tuzilmalar va murakkab gap konstruktsiyalari ilmiy tahlil qilinadi.

1. Modal fe'llarning huquqiy vazifasi

Ingliz huquqiy tilida modal fe'llar (shall, must, may, can) asosiy normativlik ifodalarini berishda muhim rol o'ynaydi. Ular oddiy ingliz tilidagi ma'nolaridan farqli, yuridik termin sifatida maxsus vazifani bajaradi.

- Shall – huquqiy matnlarda bu fe'l asosan majburiyat ifodalashda ishlatiladi. Misol uchun: "The lessee shall pay the rent on the first day of each month." Bu jumlada "shall" kelasi zamon ma'nosida emas, balki huquqiy majburiyatni bildiradi. Bu ko'pincha qonun moddalari va shartnoma shartlarida uchraydi.

- Must – bu fe'l kuchliroq majburiyatni bildiradi, ammo u zamonaviy yuridik matnlarda tobora ko'proq ishlatilmoqda. "Employees must wear protective equipment." bu jumlada qonuniy talab ifodalangan.

- May – yuridik ruxsatni anglatadi. "The buyer may terminate the agreement within ten days." Ya'ni, xaridor bunga haqli, ammo majbur emas.

- Can – huquqiy matnlarda odatda qobiliyat emas, huquqiy imkoniyat ma'nosida qo'llaniladi. "A party can appeal within 30 days."

Ushbu modal fe'llar orqali qonunlar, shartnomalar va nizomlar normativ va ruxsat beruvchi ohangda tuziladi. Ularning noto'g'ri talqini huquqiy talashuvlarga sabab bo'lishi mumkin.

2. Passiv shakllarning ustunligi

Ingliz huquqiy tilida passiv konstruktsiyalar juda keng tarqalgan. Bu esa subyektni yashirish yoki e'tiborni amalga emas, balki natijaga qaratishga xizmat qiladi. Masalan:

- "The contract shall be deemed void." – bu yerda kim tomonidan degan savol muhim emas, natija – shartnoma haqiqiy emas deb topiladi.

- "A decision was taken." – qaror kim tomonidan qabul qilinishi muhim emas, balki jarayon yakuni muhim.

Passiv shakllar huquqiy matnni obyektiv, betaraf va formal qiladi. Ayniqsa, qonun va shartnoma matnlarida subyekt noaniq yoki umumiy bo'lgan hollarda (masalan, davlat organlari nomidan) passivlik qo'llaniladi.

3. Arxaik grammatik tuzilmalar

Ingliz huquqiy tilida tarixiy rivojlanish natijasida ko'plab arxaik grammatik birliklar saqlanib qolgan. Bular zamonaviy ingliz tilida deyarli ishlatilmasa-da, huquqiy matnlarda uchraydi:

- Hereby – ushbu hujjat orqali; "I hereby declare..."
- Witnesseth – guvohlik beradi (qadimgi zamon shakli): "This agreement witnesseth that..."

- Thereof, herein, whereof – shartnoma bandlariga ishora qiluvchi olmoshlar.

- Shall be deemed – deb hisoblanadi.

Bunday iboralar yuridik matnlarni konservativ va rasmiy qiladi, lekin ko'pincha oddiy foydalanuvchi uchun tushunarsiz bo'lib qoladi.

4. Murakkab gap strukturalari

Ingliz huquqiy tili murakkab sintaktik qurilmalarga boy bo'lib, ko'pincha bir nechta shart, aniqllov, ta'rif va cheklovlarni bitta uzun gapda jamlaydi. Bu uslub yuridik aniqlikni oshirishga qaratilgan. Masalan:

- "If the party fails to respond within 30 days, the request shall be deemed accepted and no further objections shall be raised."

Bu yerda bir necha bog‘langan holatlar bor: shart (if...), natija (shall be deemed...), keyingi oqibat (shall be raised). Bunday konstruktsiyalar bir qarashda murakkab bo‘lsa-da, huquqiy kontekstdagi aniq holatlarni izchil ta’riflaydi.

5. Grammatik vositalar orqali normativlik ifodasi

Ingliz huquqiy tilidagi grammatik vositalar asosiy normativlik mazmunini berishga xizmat qiladi. Bu quyidagilar orqali amalga oshadi:

- Imperativ modal fe‘llar (shall, must);
- Passiv tuzilmalar orqali obyektivlik;
- Arxaik iboralar orqali rasmiylik va qonuniy kuch;
- Ko‘plik shakllari orqali umumlashtirish: "All persons", "these terms shall apply";
- Shartli konstruktsiyalar orqali istisno va cheklovlar: "unless otherwise agreed", "provided that..."

Bu vositalar grammatik jihatdan murakkab bo‘lsa-da, huquqiy izchillik, tushunarliklik va yuridik kuchni ta’minlaydi.

6. O‘zbek tilshunoslarining yondashuvlari

Professor N. Otajonov o‘z tadqiqotlarida ingliz huquqiy tilining grammatik qurilmalari haqida shunday deydi: “Huquqiy tilning normativlikni ifodalovchi vositalari, ayniqsa, passiv shakllar va modal birliklar, ingliz tilidagi yuridik an‘analar bilan bog‘liq bo‘lib, ularni tarjimada o‘zbek tilining aktiv sintaksisi bilan uyg‘unlashtirish murakkab jarayondir.”

Tilshunos M. Mirzayev esa huquqiy til rasmiyligi va qoloq grammatik qoliplar haqida mulohaza yuritarkan, bu tildagi arxaik tuzilmalarni zamonaviylashtirish zarurligini ta’kidlaydi. Ayniqsa, yuridik matnlar tili oddiy o‘quvchiga tushunarli bo‘lishi kerakligini ilgari suradi.

Ingliz huquqiy tili grammatik jihatdan nihoyatda murakkab va qat’iy tuzilishga ega. Bu tildagi grammatik vositalar – modal fe‘llar, passiv shakllar, arxaik iboralar va murakkab gap konstruktsiyalari – yuridik aniqlikni, obyektivlikni va rasmiylikni ta’minlash uchun xizmat qiladi. Ularning noto‘g‘ri qo‘llanishi huquqiy noaniqlik va noto‘g‘ri talqinlarga sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun, ingliz huquqiy tilini o‘rganishda uning grammatik xususiyatlarini chuqur anglash nafaqat tilshunoslar, balki tarjimonlar va huquqshunoslar uchun ham muhimdir. Bu bo‘limda tahlil etilgan grammatik xususiyatlar keyingi bo‘lim – stilistik jihatlar va tarjima muammolarining yechimi uchun nazariy zamin bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi “Intellektual mulk to‘g‘risida”gi qonun – Ilmiy va tarjima faoliyatidagi mualliflik huquqlarini tartibga soladi.
lex.uz/docs/2245694

2. Vienna Convention on the Law of Treaties (1969) – Huquqiy matnlarning rasmiy tarjimasi, hujjat tuzilishi. legal.un.org
3. European Convention on Human Rights (1950) – Huquqiy tildagi aniqlik va me'yoriy formulalar namunasi. echr.coe.int
4. United Nations Charter (1945) – BMTning rasmiy huquqiy tili va diplomatik formulalari. un.org
5. UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration – Xalqaro huquqiy matnlarning tuzilmasi va rasmiy iboralar tahlili uchun manba. uncitral.un.org
6. OECD Glossary of Legal Terms – Xalqaro huquqiy atamalar, ularning ingliz tilidagi aniq tavsifi. oecd.org
7. **PF–5618-sonli Prezident Farmoni** - *Qonunchilik hujjatlarini takomillashtirish strategiyasi to'g'risida*, 2019-yil 8-yanvar.
8. UZLEX.uz – Huquqiy sohada o'zbekcha-inglizcha tarjima xizmatlari.